

Dovilė RIMANTAITĖ—SVETIKIENĖ

BARAVYKAS (BOLETUS EDULIS FR.) IR JO SINONIMAI

Šiandien Lietuvoje baravykas laikomas pačiu vertingiausiu grybu. Pagal skirtingas augimvietes Lietuvoje žinomos bent keturios pagrindinės *Boletus edulis* (Bull.) Fr. atmainos¹, kurios "skiriasi forma, spalva ir dydžiu"². Pastaruoju metu mikologai linkę išskirti net kelias baravykų rūšis. Antai "Lietuvos grybuose"³ pateikti *tikrinis baravykas* (*Boletus edulis* Fr. = *B. edulis* f. *edulis*, incl. *B. edulis* f. *betulicola* Vassilk.) ir *pušyninis baravykas* (*Boletus pinicola* Vitt. = *B. edulis* f. *pinicola* (Vitt.) Vassilk.), kurie iš baravykų Lietuvoje, atrodo, labiausiai paplitę. Įvairiose Lietuvos vietose paprastai auga kelios skirtingos baravyko atmainos, priklausomai nuo to, kokie aplinkui miškai. Skirtumai tarp atskirų baravyko atmainų žmonių dažniausiai nelieka nepastebėti, bet nei tai, nei šio grybo vertingumas nepaskatino gausiai susikurti lietuviškų liaudiškų vardų. Priešingai, tiek tarmėse, tiek bendrinėje kalboje įsigalėjo skolinys, o bet kokios pastangos siūlyti vartoti bendrinėje kalboje savą vardą liko nevaisingos. Šiame straipsnyje bus bandoma apžvelgti visus žinomus šio grybo pavadinimus, jų motyvaciją.

Medžiaga rinkta iš "Lietuvių kalbos žodyno"⁴ (toliau — LKŽ), "Lietuvių kalbos atlaso"⁵ (toliau LKA), jų kartotekų, pildyta pavadinimais iš lietuvių kalbos žodynų bei pačios autorės sukauptais duomenimis iš tarmių.

1. Baravyko pavadinimai.

Šis "ruda iškilia galva, aukštu storu kotu skylėtbudžių šeimos valgomasis grybas (*Boletus edulis*) beveik visame lietuvių kalbos plote vadinamas slaviškiniu *baravýkas*", taip pat užfiksuotas ir *barvýkas* Želsva, Marijampolės raj. (LKA I 170). *Baravýko* slaviška kilmė nekelia jokių abejonių: jis kildinamas iš br. *бараві́к*⁶. Br. *бараві́к*, kaip rodo baltarusių dialektologijos

¹ Mazelaitis J. ir Minkevičius A. *Valgomieji ir nuodingieji grybai*, Vilnius, 1957, 99.

² Urbonas V. *Grybai*, Vilnius, 1986, 54.

³ Mazelaitis J., Urbonas V. *Lietuvos grybai*, Vilnius, 1980, 143.

⁴ *Lietuvių kalbos žodynas* 3—16, Vilnius, 1956—1995; II leid. 1—2, 1968—1969.

⁵ *Lietuvių kalbos atlasas* 1, *Leksika*, Vilnius, 1977.

⁶ Brückner A. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. — *Litusslavische Studien*, Weimar, 1877, 70; Skardžius Pr. *Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen*, Kaunas, 1931, 39; Fraenkel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1, Heidelberg etc., 1962, 35; žr. dar: Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990, 237.

duomenys⁷, yra pagrindinis šio grybo vardas ir žinomas visoje Baltarusijoje, o Lietuvos paribiu — iš esmės tik jis. Žodis *borowik* šiam grybui pavadinti plačiai vartojamas ir Lenkijoje, bet čia jis, atrodo, prigišęs palyginti ne taip seniai, be to, kaip vienintelis šio grybo vardas težinomas šiaurės rytiniuose Lenkijos pakraščiuose (Suvalkų, Balstogės ir Liublino apylinkėse)⁸. Dėl pavadinimo geografijos ir darybos manoma, kad le. *borowik* atėjęs iš rytų slavų kalbų⁹, greičiausiai iš baltarusių kalbos¹⁰. Idomu tai, kad bene pirmasis lenkų literatūroje — poemoje "Pone Tade" — jį pavartojo A. Mickevičius¹¹, kilęs nuo Naugarduko (dab. Baltarusija).

Šis slaviškasis grybo pavadinimas siejamas su r., br. *бop* "šilas", le. *bór* ir kt.¹², ir motyvacija iškeliama grybo augimo vieta.

Lie. *baravėkas* yra palyginti senas skolinys. Rašto kalboje jis pirmiausia pasirodo rankraštiniuose XVII a. vidurio Lexicon Lithuanicum (Lex 84¹³) ir XVIII a. pirmosios pusės vadinamajame Krauzės (Q 505) žodynuose. Vėliau randamas P. Ruigio žodyne, K. Donelaičio "Metuose" (Vasaros darbai 601), K. G. Milkaus, G. H. F. Nesselmanno žodyne, rankraštiniame lietuvių-lenkų kalbų žodyne (RtŽ), F. Kuršaičio, A. Juškos žodynuose, V. Kalvaičio "Lietuviškų vardų klėtelėje" (KlvK 83). J. Brodovskio XVIII a. rankraštiniame žodyne užfiksuotas e kamieno to paties žodžio variantas: *Barawikkės Steinpiltzke & Storkótes* (B979)¹⁴. Randamas *baravėkas* ir visuose XX a. lietuvių kalbos žodynuose. Tada jis pakliuvo ir į mūsų mikologijos terminiją. Iš pradžių P. Matulionio "Žolyne"¹⁵ juo vadinamas pagrindinis baravykinių genties grybas *Boletus edulis* Fr., bet vėliau "Lietuviškam botanikos žodyne" ir kitose knygoje¹⁶ jis įsitvirtino kaip *Boletus* genties vardas.

Kaip rodo LKA I 170 ir mūsų surinkta medžiaga, šalia plačiai Lietuvoje paplitusio *baravėko* pietinėse Lietuvos šnektose esama ir kitokių šio grybo pavadinimų. Yra užrašyta sudėtinių vardų, kur antruoju nariu eina bendrasis grybo pavadinimas arba žodis *baravėkas*, o pirmuoju — būdvardžiai *tikras*, *tikrinis*. Antai *tikras grėbas* girdėtas Rudnioje, Marcinkonyse, Kabeliuose,

⁷ *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак* 1, Мінск, 1993, 114 ir žemėlapis 279; С е р ж а н и н а Г. И., Я ш к и н И. Я. Грибы, Минск, 1986, 117.

⁸ B a r t n i c k a — D ą b k o w s k a B. *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław etc., 1964, 45.

⁹ Ten pat.

¹⁰ S a b a l i a u s k a s A. Ten pat.

¹¹ B a r t n i c k a — D ą b k o w s k a B. Min. veik., 46.

¹² B r ü c k n e r A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1974, 36; *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1, Мінск, 1978, 370; žr. dar: S a b a l i a u s k a s A. Ten pat.

¹³ Čia ir toliau sutrumpinimai kaip LKŽ.

¹⁴ Iš J. Brodovskio šią formą yra pasiėmęs ir G. H. F. Nesselmannas, plg.: *Barawikke*, -es, f. daßf. (Bd.).

¹⁵ M a t u l i ō n i s P. *Žolynas* 2, Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės, Vilnius, 1906, 12.

¹⁶ *Lietuviškas botanikos žodynas* 1, Kaunas, 1938, 51; M a z e l a i t i s J. ir M i n k e v i č i u s A. Min. veik., 97; M a z e l a i t i s J., U r b o n a s V. Min. veik., 143 ir kt.

Azierkuose (Gardino sritis), *tikras baravỹkas* — Pivašiūnuose, Kapčiamiestyje, *tikrinis grỹbas* — Kabeliuose, Ratnyčioje. Bet labiausiai paplitęs yra substantyvus *tikrinis* — Marcinkonyse, Seirijuose, Lazdijuose, Leipalingyje, Ratnyčioje, Liškiavoje, Kapčiamiestyje, Druskininkuose, Švendubrėje, Kabeliuose, Veisiejuose. Visus šiuos tik pačiuose Lietuvos pietryčiuose žinomus pavadinimus dėl geografijos, matyt, reikėtų laikyti atitinkamų lenkų kalbos pavadinimų vertiniais¹⁷, plg. le. *grzyb prawdziwy, prawdziwy, prawdziwek* "baravykas" ir pan., kurie labai plačiai vartojami visoje Lenkijoje¹⁸. Kaip rodo baltarusių dialektologijos duomenys, br. *праўдзiвы грыб, праўдзiвы, праўдзiвец* "baravykas" ir pan. paplitę pietvakarinėje Baltarusijoje, arčiau prie Lenkijos sienos¹⁹, ir tokia šių vardų geografija rodo, jog jie greičiausiai bus atėję iš Lenkijos. Zieteloje (Gardino sritis) užrašyti *ščỹgas grỹbas, spravedlỹvas grỹbas* "baravykas" — nesenai br. *щчыры грыб, справядлiвы грыб* skoliniai.

Šiandien Dzūkijoje kartais vietoj arba šalia *tikrinio, tikro grỹbo, tikro baravỹko, tikrinio grỹbo* pavartojamas ir *baravỹkas*, kuris pamažu pradeda iš vartosenos stumti įprastuosius tame krašte šio grybo vardus. Nežiūrint to, kol kas senieji pavadinimai laikomi savais, iš seno paveldėtais vardais ir yra daug gyvesnės vartosenos, o *baravỹkas* priimamas kaip skolinys, neseniai išmoktas vardas²⁰. Antai "Druskininkų tarmės žodyne" užrašytas toks iškalbingas sakiny: *Baravỹkai — tai gal iš lenkiško, ar iš rusiško, o pas mus tikriniai*²¹. Ten pat galima rasti ir veiksmažodį *tikriniáuti* "baravykauti": *Tikriniáuti einam — daugis tikrinių*. Dėl savo skambesio, darybos *tikrinis (grỹbas), tikras grỹbas (tikras baravỹkas* naujausias) yra savi pavadinimai. Jų motyvacija, kaip ir lenkų kalbos atliepinių, labai aiški: dėl savo ypatybių (nejuoduoja, tinka dziovinti, gero skonio) jie laikomi geriausiais grybais, t.y. pačiais tikriausiais²².

Nors vartojamas palyginti nedideliame plote (pietrytinėje Lietuvos dalyje), XX a. *tikrinis (grỹbas, baravỹkas)* pasirodė žodynuose, įėjo ir į bendrinę kalbą. Šitaip, matyt, atsitikę stengiantis surasti ir įtraukti į bendrinę kalbą lietuvišką *baravỹko* sinonimą, be to, prisimintas kuriant mikologijos terminiją. Antai J. Baronas "Rusų lietuvių žodyne"²³ (šalia *šilabudės, baravỹko*) bene pirmąkart žodynuose užfiksavo *tikrinį grỹbą* baravyko reikšme. Vėliau *tikrinį, tikrinį baravỹką* randame ir kituose žodynuose ir raštuose²⁴.

¹⁷ LKA I 170.

¹⁸ Bartnicka — Dąbkowska B. Min. veik., 44.

¹⁹ Лексiчны атлас... Min. veik., žemėlapis 279; Сержанина Г. И., Яшкiни И. Я. Min. veik. Ten pat.

²⁰ LKA. Ten pat.

²¹ Naktinienė G., Paulauskienė A., Vitkauskas V. *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius, 1988, 407.

²² Bartnicka — Dąbkowska B. Min. veik., 44.

²³ Baronas J. *Rusų lietuvių žodynas*. 2 leid., Kaunas, 1933, 32.

²⁴ *Lietuviškoji enciklopedija* 2, Kaunas, 1934, 1208; *Lietuviškas botanikos žodynas*. Ten pat; *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1954, 856; Mazelaitis J.

Tikrinis baravykas įsitvirtino ir mokslinėje mikologijos terminijoje. Pasirinkus *baravyką* Boletus genties grybams pavadinti, *tikrinių baravykų* pavadinta svarbiausia baravykinių grybų rūšis Boletus edulis Fr.

Be jau minėtų mokslinėje terminijoje vartojamų vardų, lietuvių kalboje esama ir kitokių, siauriau vartotų ar vartojamų baravyko pavadinimų. Ne taip dažnai Dzūkijoje (Dauguose, Varėnoje, Rudnioje, Marcinkonyse, Perlojoje, Merkinėje, Kabeliuose) ir Zieteloje baravykas dar pavadinamas bendruoju grybo vardu. Palyginti siauras *grįbo* vartojimas baravyko reikšme skatina manyti, jog lietuviai, gana seniai pasiskolinę šį žodį iš slavų (žinomas iš XVII a. raštų)²⁵, turbūt ne taip seniai iš artimiausių kaimynų pasiskolino ir šio žodžio reikšmę. Antai šiaurės ir vakarų slavų kalbų tarmėse buvo ir yra įprasta bendruoju grybo vardu vadinti tiktai arba visų pirma baravyką²⁶. Plačiau, ypač šiaurės rytinėje Lenkijos dalyje, le. *grzyb* paplitęs Boletus edulis Fr. reikšme²⁷. Br. *zpuł* ta pačia reikšme žinomas pietų Baltarusijoje²⁸. Baravykas vadinamas tiesiog *grybų* dėl to, kad jis laikomas pačiu vertingiausiu grybu²⁹.

Lie. *grįbo*, užfiksuoto baravyko reikšme, raštuose neteko rasti. Čia įdomu būtų paminėti tai, kad, pvz., atitinkami latvių kalbos slavų skoliniai (*g*)*ribas*, *grība* senuosiuose latvių kalbos paminkluose užrašyti, regis, baravyko reikšme, plg. K. Elverso vokiečių-latvių kalbų žodyne (1748) esantį *Steinpültzen*, *Rihbas*, G. F. Stenderio latvių-vokiečių kalbų žodyne (1761) užrašytą *grihbas*, *Steinpülzen*, beje, autoriaus apibūdinamą kaip augšžemniekų žodį³⁰ (tame pat žodyne yra ir grybo vardas *baravika*³¹), Kurlandijos grybų vardų sąrašė (1866) esantį *Grihbas* (*rihbas*) *Steinpilz*³² bei C. C. Ulmanio latvių-vokiečių žodyne (1872) esantį *grība*, *der Steinpilz*³³.

Kitas, mažiau žinomas, baravyko pavadinimas yra *storkōtis* (*stōrkotis*). Tiesa, gyvosios kalbos jis nėra paliudytas. Pirmąkart jis randamas XVIII a. pirmosios pusės rankraštiniame buv. Karaliaučiaus archyvo žodyne (Q¹ 399)³⁴. Vėliau jis kartu su *baravykų* užfiksuotas, galima sakyti, visuose Rytų

ir M i n k e v i č i u s A. Min. veik., 143.

²⁵ Z i n k e v i č i u s Z. *Lietuvių kalbos istorija* 3, *Senųjų raštų kalba*, Vilnius, 1988, 137.

²⁶ Г а й д а м о в и ч — М а з у р е к А. *Названия грибов в славянских языках*. — *Filologia roszyjska* 13, Seria A, 1976, 106.

²⁷ B a r t n i c k a — D ą b k o w s k a B. Min. veik., 44.

²⁸ *Лексічны атлас...* Min. veik. Ten pat; С е р ж а н и н а Г. И., Я ш к и н И. Я. ... Min. veik. Ten pat.

²⁹ B a r t n i c k a — D ą b k o w s k a B. Ten pat.

³⁰ Cituojama iš kn.: Z e m z a r e D. *Latviešu vārdnīcas*, Rīgā, 1961, 115.

³¹ Ten pat, 127.

³² K a w a l l H. Pilze in Kurland nach ihren lettischen Benennungen und mit versuchter Deutung einiger der selben. — *Magazin, herausgegeben von Lettisch-Literärischen Gesellschaft* 13, 1866, 78.

³³ M ü l e n b a c h s K. *Latviešu valodas vārdnīca* 1. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins, Rīgā, 1923, 656.

³⁴ Žinios imtos iš kn.: S k a r d ž i u s P. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius,

Prūsijos lietuvių leksikografiniuose darbuose: P. Ruigio žodyne, K. Donelaičio "Metuose" (Vasaros darbai 601), K. G. Milkaus, G. H. F. Nesselmano žodynuose. F. Kuršaitis, pateikdamas *stōrkoť* laužtiniuose skliausteliuose, parodo, jog iš gyvosios kalbos jam šis vardas nežinomas (tegirdėtas tik *baravỹkas*), bet jo gyvumą (šalia *baravykō*) Prūsų Lietuvoje dar XIX a. pabaigoje paliudijo V. Kalvaitis³⁵. XVIII a. rankraštiniis J. Brodovskio žodynas duoda *é* kamieno to paties žodžio variantą: *Storkótes* (B 979). Kaip galimą *baravỹko* sinonimą XX a. *storkōť* pateikia DŽ (1954, 1972, 1993), NdŽ, o *stōrkoť* — KŽ, bet jis, panašiu, taip ir liko leksiniu dialektizmu³⁶. Turima medžiaga rodo, jog *storkōtis* "baravykas" buvo žinomas tik Prūsų Lietuvoje. Suprantant meno kūrinių sąlygiškumus, čia vis dėlto galima būtų pacituoti sakinį iš K. Donelaičio "Metų": "*Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų, jautakių ir baltikių, gruzdų irgi bobausių bėgdamos į girias jos sav taip daug prisirovė...*" (Vasaros darbai 601–603). Šalia vartojami *storkotis* ir *baravykas* lyg ir suponuoja mintį, jog tai skirtingų grybų vardai. Visai galimas daiktas, jog *storkočių* buvo vadinama tam tikra baravyko atmaina. Raiški šio vardo motyvacija rodo, jog iškeliamas šio grybo storas kotas, o baravykai su labai storais kotais žmonių laikomi pačiais geriausiais, plg. sakinį iš Pėžaičių (Klaipėdos raj.): *Baravỹkai ant storo koto — tie tikriejai*³⁷. Įdomu tai, jog panašios motyvacijos baravyko vardų kitose kalbose nepasitaiko. Tai iš tikrųjų savas, viename regione atsiradęs šio grybo vardas, kuris plačiau Lietuvoje liko nežinomas ir neįsitvirtino.

Savo, liaudišku baravyko pavadinimu reikėtų laikyti ir žemaičių *juodviršis*, žinomą iš nespausdintų J. Pabrėžos, S. Daukanto, M. Akelaičio raštų, nors iš gyvosios kalbos neužrašytą. Savo "Taisliuje"³⁸ J. Pabrėža, stengdamasis gryninti lietuvių kalbą ir ieškodamas lietuviško pakaito skoliniui, kaip baravyko pavadinimą pateikia *juodviršį*, kartu pažymėdamas, jog tai žemaitiškas vardas. Skolinio *baravỹkas*, be abejo, gerai žinomo Žemaičiuose, vengė ir S. Daukantas, vietoj jo iškeldamas *juodviršį*. Rankraštiniame Daukanto lietuvių-lotynų kalbų žodyne užrašyta šitaip: *Barawikas vide joudwirszis* (p. 85)³⁹, o jo lenkų-lietuvių kalbų žodyne *baravỹko* lizdas atrodo taip: *Borowik, jūd-wirszis*⁴⁰. *Juodviršis* užfiksuotas ir M. Akelaičio rankraščiuose⁴¹, bet yra žinoma, kad jis sekė savo amžininkų žemaičių raštų kalbą ir darė išrašus⁴² ir,

1943, 426.

³⁵ K a l v a i t i s W. *Lietuwiszky Wardy Klētele*, Tilžė, 1910, 83.

³⁶ Taip šis grybo pavadinimas apibūdinamas kn.: K a b e l k a J. *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius, 1964, 21.

³⁷ LKA kartoteka.

³⁸ P a b r ė ž a J. *Tayslós augumynnis...* (rankraštis laikomas Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje), 1843, 850.

³⁹ Cituojama iš str.: K r u o p a s J. S. Daukanto leksikografiniai darbai. — *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 1961, 309.

⁴⁰ D a u k a n t a s S. *Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas* (a-m), Vilnius, 1993, 94.

⁴¹ LKŽ IV 412.

⁴² K r u o p a s J. M. Akelaitis leksikografas. — *Lietuvių kalbotyros klausimai*

galimas daiktas, priėjo prie S. Daukanto lietuvių-lenkų kalbų žodyno⁴³. Tiek J. Pabrėža, tiek S. Daukantas, būdami žemaiciai dounininkai, rašė vadovaudamiesi savo tarme, taigi *juodviršis*, matyt, iš jų tarmės ir patekęs į rankraščius, bet toliau ir nenuėjęs. Tiesa, J. Pabrėža, pirmasis bandęs sukurti botanikos terminiją ir nomenklatūrą lietuvių kalba, *juodviršį* stengėsi vartoti ir mokslinėje terminijoje, grybui *Boletus edulis* Fr. suteikdamas vardą *skylelių grybas juodviršis* (atitinkamai gentį *Boletus* pavadinęs *skylelių grybais*)⁴⁴, bet vėliau šis pavadinimas neprigijo.

Negausius lietuvių kalbos *baravỹko* sinonimus XX a. papildė naujai sukurti, žodynuose užrašyti šio grybo vardai. Pirmoje šio amžiaus pusėje, kai ypač buvo stengiamasi apvalyti kalbą, atsikratyti slaviškųjų skolinių, ryškios pastangos aplietuvinti ir *baravỹką*, surasti jam pakaitą (to siekė jau ir J. Pabrėža bei S. Daukantas). Šitaip lietuvių kalbos raštuose⁴⁵ atsirado pusvertinis *šilavỹkas*, kai buvo išsiverstas skolinio kamienas (taigi motyvacija liko ta pati), o darybos afiksas pasiskolintas. XX a. pradžioje baravyko reikšmė pasirodė ir *šilabudė*⁴⁶, *šilābudė* (NdŽ, KŽ) – taip pat žodynų padaras. Šis, matyt, ne be *baravỹko* įtakos susidarytas pavadinimas, turintis tą pačią motyvaciją, vis dėlto toliau tų žodynų ir nenuėjo. Atsisakyta jo ir naujausiame DŽ leidime (1993), atsižvelgus, be to, dar į tai, kad II-asis *šilabudės* sandas nėra įprastas sudarant skylėtbudžių grybų pavadinimus. Tarp liaudiškų grybų pavadinimų su antruoju sandu *-budė* randami tik lakštabudinių grybų arba šiaip prastų, nevalgomų grybų vardai, plg. *kiaūliabudė* "Lactarius trivialis Fr.", *stōrabudė* "Lactarius vellereus Fr.", *kėlmabudė* "Armillariella mellea Karst.?", *brīedžiabudė* "Hydnum imbricatum Fr.", *panabudė* "Phallus impudicus (L.) Pers." ir kt. Dar plg. *būdė*, Marcinkonyse užrašytą reikšmę "visi grybai, išskyrus baravykus". Tokią reikšmę, atrodo, paremia ir pavyzdžiai iš LKŽ I 1120 bei J. Pabrėžos *budė* "Agaricus"⁴⁷.

J. Ryterio, B. Sereiskio, A. Kuršaičio žodynuose baravyko reikšmę užrašytas *šilabaravykis*, J. Šlapelio (1940) *šilabaravykis*, A. Lalis "Lenkų ir lietuvių kalbos žodyne" (1912) esantis *šilagrybis* (LL10), matyt, bus atsiradę atsitiktinai, nes šiaipjau šiais vardais vadinami kiti baravykinių genties grybai (*Boletus luridus* Fr., *Gyroporus castaneus* (Fr.) Quél., *Gyroporus cyanescens* (Fr.) Quél., *Suillus variegatus* (Fr.) O. Kuntze, *Tylopilus felleus* (Fr.) Karst.).

12, 1970, 157.

⁴³ Ten pat, 159.

⁴⁴ P a b r ė ž a J. Min. rankr., 849.

⁴⁵ *Lietuviškoji enciklopedija*. Ten pat.; S e r e i s k i s B. *Lietuviškai-rusiškas žodynas*, Kaunas, 1933, 955; Š l a p e l i s J. *Lenkiškas lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1940, 509.

⁴⁶ B a r o n a s J. *Rusiškai lietuviškas žodynas*, Kaunas, 1924, 24; *Lietuviškai-latviškas žodynas*. Sudarė J. R y t e r i s, Ryga, 1929, 1164; B a r o n a s J. *Rusų lietuvių žodynas*. 2 leid., Kaunas, 1933, 32, 104; Š l a p e l i s J. Min. kn., 509; vėliau DŽ (1954, 1972), NdŽ.

⁴⁷ P a b r ė ž a J. Min. rankr., 831.

2. Baravyko atmainų pavadinimai.

Lietuvių kalbos tarmėse galima rasti tokių baravyko vardų, kuriais pavadinama viena kuri šio grybo atmaina. Dauguma tokių vardų užrašyta Dzūkijoje — grybingiausioje Lietuvos dalyje. Čia, regis, geriausiai atskiriamos dvi pagrindinės baravyko atmainos — tai pušyninis (*Boletus pinicola* Vitt. = *B. edulis* f. *pinicola* (Vitt.) Vassilk.) ir beržyninis (*Boletus edulis* Fr. = *B. edulis* f. *edulis*, incl. *B. edulis* f. *betulicola* Vassilk.). Jie skiriasi ne tik augimo vieta, bet ir galvelės spalva, dydžiu. Antai pušyninis, juoda galvele, baravykas vadinamas sudėtinio vardu *juodagalvis tikrinis* (Druskininkai, Kapčiamiestis), *juodagalvis grįbas* (Kabeliai), *juodagalvis baravjkas* (Labanoras, Tauragnai) arba net dažniau substantyvų *juodagalvis* (Varėna, Marcinkonys, Rudnia, Pivašiūnai, Valkininkai, Saldutiškis), *juodaviršis* (Gervėčiai, Rūdiškės). Kaip priešprieša beržyninis, šviesesne galvele, baravykas vadinamas *baltagalvių tikrinių* (Kapčiamiestis), *baltagalvių baravykų* (Tauragnai) arba *baltagalvių* (Varėna, Marcinkonys, Valkininkai, Druskininkai, Saldutiškis), *baltaviršių* (Rūdiškės). Iškeliant augimo vietą šitie baltieji, beržynuose augantys, baravykai dar pavadinami *paberžiniais baravjkais* (Labanoras), *beržiniais* (Varėna, Rudnia) arba *trakiniais* (Druskininkai, Marcinkonys, Pivašiūnai), *trakiniais baravjkais* (Dubičiai), *trakiniais grįbais* (Ratnyčia), plg. *trākas* "aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė. || pieva, kur yra beržų" (LKŽ XVI 538).

Atskirai dar reikėtų paminėti tokius sporadiškai atsiradusius sudėtinius baravyko vardus, kuriais pavadinami tik patys pirmieji, anksčiausiai pasirodantys baravykai. Paprastai baravyko dygimas yra siejamas su rugių plaukėjimu, plg. sakinius: *Pirmieji baravykai pradeda dygt plaukiant rugiam* Kamajai; *Kai rugiai krasuoja, baravykai auga* Lazūnai; *Tada ir baravykaitis kokis išplaukia su rugiais* Pelesa. Šitaip atsiradę *ruginis baravjkas* (: *Ruginis baravjkas tas y[ra] tikrasis baravykas*) Gardamas bei *baravjkas rugiažiēdis* Kaltanėnai, kuriuos dėl motyvacijos plg. su le. *żytni* "Boletus edulis Fr."⁴⁸ ir br. *каласавікі* "баравікі, што растуць у час каласавання жыта"⁴⁹. Be to, pirmieji baravykai pavadinami *gegužiniais baravjkais* Labanoras; dėl motyvacijos plg. le. *grzyb majowy* "Boletus edulis Fr."⁵⁰, *hryb majowy* "Boletus edulis Fr."⁵¹.

3. Išvados.

Apžvelgus visus žinomus baravyko pavadinimus, matyti, kad tiek raštuose, tiek tarmėse nuo seniausių laikų yra įsitvirtinęs palyginti senas slaviškasis

⁴⁸ Bartnicka — Dąbkowska B. Min. veik., 130.

⁴⁹ Словнік Беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча 2, Мінск, 1980, 367.

⁵⁰ Bartnicka — Dąbkowska B. Min. veik., 91; Majewski E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich 2, Warszawa, 1894, 121.

⁵¹ Bartnicka — Dąbkowska B. Min. veik., 93.

skolinys *baravýkas*, šiandien jau tapęs savu žodžiu. Kiti raštuose, tarmėse buvę ar esantys *baravýko* sinonimai, kad ir būdami savi žodžiai, galbūt dėl labai raiškios, vieną grybo požymį iškeliančios motyvacijos taip ir liko siaurais dialektizmais (*storkōtis*, *juodviršis*) arba buvo tiesiog nevykusiai sukurti ir neprigijo. Kuriant mokslinę mikologijos terminiją, be *baravýko*, buvo terminologizuotas ir *tikrinis*. Taigi XX a. visų baravyko pavadinimų vieta sinonimų eilėje jau nusistovėjo: *baravýkas*, *tikrinis*, *storkōtis*, *juodviršis*.

BARAVÝKAS (BOLETUS EDULIS FR.) AND ITS SYNONIMS

Summary

After reviewing all the known names of the mushroom *Boletus edulis* it can be stated that old loan-word from the Whiterussian language *baravýkas* prevails both in the old literature and dialects. Some Lithuanian names of this mushroom also can be found there, but they are not popular elsewhere, except one dialect. Reasons for that might be their specific though clear motivation: only one feature of the referent was taken as basis for nomination, e.g. *storkōtis*, *juodviršis* or simply they were ill-formed and therefore have not taken root in the Lithuanian language (*šilavýkas*, *šilabudė*). While creating mycological terminology not only *baravýkas* but also *tikrinis*, a name used in the Southern part of Lithuania, were taken into consideration. Thus in the XX century all the synonyms of *baravýkas* can be enumerated according to the degree of their prevalence: *tikrinis*, *storkōtis*, *juodviršis*.